

MEHRİBAN ABDULLAYEVA

ADU

Rəşid Behbudov 60

mehriban.abd@rambler.ru

İNGİLİS DİLİNDƏ SİNONİMİK CƏRGƏLƏRİN ƏSAS ZƏNGİNLƏŞMƏ MƏNBƏLƏRİ

Xülasə

Dildə sinonimlərin çox işlənməsi həmin dilin lüğət tərkibinin nə dərəcədə zəngin olmasından bizi xəbərdar etmiş olur. Çünki dildə bəzən eyni bir sözün bütün hallarda, bütün birləşmələrdə eyni cür işlədilməsi, heç bir dəyişikliyə məruz qalmaması dildə ağırlığa səbəb olur. Həmin dildə ahəngdarlıq və çalarlılıq əksik olur. Ancaq eyni bir mənanı ifadə etmək üçün fərqli sözlərin istifadəsi, hər dəfə həmin mənanın fərqli şəkildə əks etdirilməsi dili daha da zənginləşdirir və gözəlləşdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, sinonimlər arasında demək olar ki, eyni semantik mənaya malik olanlar var ki, onlar da xüsusi linqvistik situasiyalarda bir-birini əvəz edə bilirlər. Belə olduğu halda onlar müəyyən bir qrupda birləşərək sinonimik cərgələr yaradırlar.

İngilis dilində sinonimik cərgələrin mənbələri haqqında fərqli fikirlər mövcuddur. Sinonimlərin zənginləşmə mənbələrinə müxtəlif ədəbiyyat mənbələrində fərqli yanaşmalar mövcuddur. Qeyd etmək lazımdır ki, dilçilər bu prosesə bir neçə aspektdən yanaşırlar.

Məqalə əsasən ingilis dilində sinonimik cərgələrin hansı yollarla artırılı biləcəyindən bəhs edir. Eləcə də hansı mənbələrin sinonimik cərgələrin zənginləşməsində böyük əhəmiyyətə malik olduğundan danışılır. Dildə sinonimlərin cərgəsi nə qədər zəngin olarsa, dilin lüğət tərkibi də bir o qədər zəngin olmuş olar.

Çünki dildə sinonim cütlüklərin çox olması öz növbəsində dilə xüsusi rəngarənglik gətirmiş olur. Bununla yanaşı, dildəki sinonimlərin çoxluğu dilin inkişafına da kömək etmiş olur. Belə ki, sinonimik cərgələrin zənginləşmə mənbələri arasında ən çox diqqəti cəlb edən və dilçilərin marağına səbəb olan mənbələr əsasən bunlardır: digər dillərdən alınma sözlər, bəzi feli birləşmələr, frazeoloji birləşmələr, dialektizmlər, affikslərin söz köklərinə əlavə edilməsi və ya itirilməsi, söz qısaldılması (shortening), evfemizmlər və s.

Açar sözlər: sinonimik cərgələr, sözdüzəltmə, zənginləşmə mənbələri, nümunələr, mənşə

İngilis dilində olan sinonimik cərgələrin zənginləşmə mənbələri arasında ən çox diqqəti cəlb edən və dilçilərin marağına səbəb olan mənbələr əsasən bunlardır: digər dillərdən alınma sözlər, bəzi feli birləşmələr, frazeoloji birləşmələr, dialektizmlər, affikslərin söz köklərinə əlavə edilməsi və ya itirilməsi, söz qısaldılması (shortening), evfemizmlər və s.

İngilis dilində digər dillərdən alınma sözlərin miqdarı həddindən artıq çox olduğundan bu özünü eyni zamanda sinonimik cərgələrin sıralarının artmasında da göstərir. Bunu aşağıdakı nümunədə bir daha müşahidə etmək mümkündür.

Məsələn: verilmiş bu 13 söz bir-birilə sinonimlik təşkil edə bilər:

See – behold – descry – espy – view – survey – contemplate – observe – notice – remark – note – discern – perceive

Əgər bu sinonimik cərgəni təşkil edən sözlərin mənşəyinə nəzər yetirsək, çox maraqlı bir faktın şahidi olarıq. Belə ki, bu sözlər arasında yalnız iki sözün ‘see’ və ‘behold’-un öz

mənşəyini qədim ingilis dilindən götürdüyünü görmək olar. Digər sözlərin isə fransız və latın mənşəli sözlər olduğunu tədqiqatlar əsasında müşahidə etmək olar. Qinzburq sinonimlərin daha çox digər dillərdən alınma sözlərdən ibarət olduğu barədə fikirlər söylərkən, onu da qeyd etmişdir ki, elə sinonim cərgələri vardır ki, orda sinonimlik təşkil edən sözlərdən biri ingilis mənşəlidirsə, digəri isə digər dillərdən alınma sözlərdən ibarətdir.[7,s.58]Bunu aşağıdakı nümunələrdən görmək mümkündür.

Məsələn: brotherly(ingilis)
- fraternal (latin) (qardascasına),
answer(ingilis)
– reply(yunan) (cavab), fiddle(ingilis)
- violin(fransız) (skripka) və s.

Bu cür sinonimik cərgələri təşkil edən sözlər bəzən üslubi xüsusiyyətlərinə görə də birbirlərindən fərqləndirilə bilər.

Belə ki, ingilis dilindən öz mənşəyini götürmüş sözlər daha çox ümumi danışiq dilində (colloquial) işlənən sözlədirsə(brotherly), alınma sözlər daha çox ədəbi dildə işlənən sözlərdən (fraternal) ibarət olur. Bu cür sinonim cütlüklərinin sayını artırmaq mümkündür, bəzi hallarda hətta elə sinonim cütlüklərinə də rast gəlmək olar ki, onlardan biri mənşəyini ingilis dilindən götürürsə, digər iki söz alınma söz olmaqla daha çox ədəbi dildə işlənən sözlərdən ibarət olmuş olur.

Məsələn :
begin,start –(ingilis)
– commence (fransız)
– initiate (latın)
–başlamaq,rise (ingilis)
– mount (fransız)
– ascend (latın) və s.

Sinonimik cərgələrin zənginləşmə mənbələri sırasına digər yolları və vasitələri də aid etmək mümkündür.Məsələn, sözdüzəltmə prosesini də sinonimlik cərgələrinin zənginləşmə mənbələri kimi göstərmək mümkündür.Bu yol çox məhsuldar hesab olunur.Belə ki, dildə uzun müddət mövcud olan sözlər yeni məna çalarları qəbul etmiş olur.Yeni sözlərin yaranma üsullarına nəzər yetirsək, burada müxtəlif yolların mövcudluğunun şahidi oluruq. İngilis dilində söz düzəltmə sayəsində sinonimik cərgələrinin zənginləşmə mənbələrindən danışarkən Arnold affikslərdən(ön şəkilçilər), eləcə də affikslərin itirilməsi, konversiya, mürəkkəb sözlərin əmələ gəlməsi, sözlərin qısaldılması və s. barədə söhbət açmışdır.[2,78]

Bu üsullar arasında bəziləri xüsusi diqqətəlayiqdir. İngilis dilinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla daha çox aşağıdakı söz düzəltmə növlərinə sinonim cərgələrin zənginləşmə mənbələri kimi baxmaq olar: mənanın dəyişilməsi, mürəkkəb fellər, mürəkkəb isimlər, söz qısaltma növləri(shortening), ayrılıqda öz mənasını itirərək birləşmə daxilində təməmilə fərqli məna ifadə edən sözlərdən ibarət olan söz birləşmələri, konversiya və s.

Fellərdən və feldən sonra gələn şəkilçilərdən (postpositive) ibarət olan feli birləşmələrə müasir ingilis dilində daha çox rast gəlinir.Belə feli birləşmələr sinonimlik təşkil edərək digər sözlərin əvəzinə mətn daxilində istifadə olunmaqla fikrin daha aydın ifadə olunmasına şərait yaratmış olur. Bunu aşağıdakı nümunələrin təmsalında görmək mümkündür:

Məsələn: choose – pick out (seçmək), abandon – give up (imtina etmək, boyun qaçıрмаq), continue – go on (davam etmək), postpone – put off (təxirə salmaq), return – bring back (qayıtmaq), enter – come in (daxil olmaq) və s.

Bundan başqa qeyd etdiyimiz kimi, bəzi mürəkkəb isimlər, xüsusən də məcazi mənə ifadə edən isimlər də sinonimik cərgələrin zənginləşməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Həmin sözlərin işlədilməsi fikrin daha dəqiq və aydın çatdırılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir, bunu verilmiş nümunələr əsasında da görmək mümkündür:

Məsələn: arrangement – layout (qurğu, düzəliş), regeneration – feedback, reproduction (dirçəliş) – playback, resistance – fight-back (muqavimət), treachery – sell-out (satqınlıq) və s.

Sinonimik cərgələrin zənginləşmə mənbələrini tədqiq edərkən Arnold bu sahədə ingilis dilində

çox geniş yayılmış xüsusi söz birləşmələrinin (set expressions) rolunu xüsusi vurğulamışdır. [2, 178] Belə ki, ingilis dilində bəzi söz birləşmələrinin tərkibində olan sözlər ayrı-ayrılıqda təmənilə fərqli mənə daşımalarına baxmayaraq, birləşmə daxilində digər sözlərlə birləşərkən təmənilə fərqli mənə daşımış olur. Sinonimik cərgələrin zənginləşməsində xüsusi rola malik olan söz birləşmələrinin tərkibi isə əsasən fellərdən və isimlərdən ibarət olur ki, bu fellər birləşmə daxilində öz əsl mənasından fərqli mənada işlənmiş olur. Belə fellərə əsasən aşağıdakılar aiddir:

to have (malik olmaq), to give (vermək), to take (götürmək), to get (əldə etmək), to make (düzəltmək).

Bunu aşağıdakı nümunələrin əsasında da müşahidə etmək mümkündür:

Məsələn: laugh – to give a laugh (gülmək), sigh – to give a sigh (nəfəs almaq), walk – to take a walk (gəzmək), smoke – to have a smoke (siqaret çəkmək), love – to fall in love (sevmək) və s.

Belə nümunələrin sırasını genişləndirmək heç də çətin olmaz, çünki ingilis dilində belə birləşmələrin sayı sonsuzdur, bu birləşmələrin sadə sözlərin əvəzinə işlənməsi dilə xüsusi ahəngdarlıq, rəngarənglik gətirmiş olur. Bu barədə təkcə Arnold öz tədqiqat əsərlərində məlumat verməmiş, digər dilçilər də öz əsərlərində bu məsələnin aktuallığını göz önündə canlandırmışlar.

Məşhur dilçi N.N. Amosovanın da bu sahədə rolu təqdirəlayiqdir, o da sinonimik cərgələrin zənginləşməsindən danışarkən məhz belə birləşmələrin nə dərəcədə böyük əhəmiyyətə malik olduğunu bir daha vurğulamışdır. Amosova xüsusən də belə birləşmələrdə fellərin öz əvvəlki kökündən uzaqlaşaraq, xüsusi frazeoloji birləşmə daxilində təmənilə yeni mənə ifadə etməsi hallarını vurğulamışdır. [1, s. 154]

Sinonimlərin mənbələrini nəzərdən keçirərkən, bu sahədə söz qısaltmalarının da (shortenings) az əhəmiyyətə malik olmadığını görmək mümkündür. Belə ki, digər növlərə, üsullara nisbətən daha az rast gəlinməsinə baxmayaraq, bu üsulun da sinonimlikdə əhəmiyyətli rola malik olduğu danılmaz faktdır. Bu üsul daha çox üslubi (stylistical synonyms) və ideoqrafik (ideographic synonyms) sinonimlərin əmələ gəlməsində rast gəlinən üsuldur. Belə sinonimlərin sayının dildə az olmasına baxmayaraq aşağıdakı nümunələrdən bunu müşahidə etmək mümkündür:

Məsələn: memorandum – memo (kiçik məqalə, məlumat, qeyd), vegetables – vegs (tərəvəz), margarine – marge (marqarin), microphone – mike (mikrafon), popular (song) – pop (song) və s.

İngilis dilində sinonimliyi nəzərdən keçirərkən, konversiya (conversion) hadisəsinin də bu sahədə müəyyən rolunun olduğunu görmək mümkündür.

Başqa sözlə desək, konversiya hadisəsi də sinonimlik cərgələrinin zənginləşmə mənbəsi kimi göstərilə bilər. Məsələn : commandment – command (əmr), laughter – laugh (gülüş) və s.

Bəzi hallarda isə hətta affikslərin itirilməsi halları da sinonimlik üçün mənbə rolunu oynaya bilər. Bunu aşağıdakı nümunələrdən görmək mümkündür

Məsələn: amongst – among (arasında), await – wait (gözləmək) və s.

Bu kimi misallar bir daha sübut edir ki, ingilis dilində affikslərin də sinonimlik sahəsində rolu danılmazdır və təqdirəlayiqdir.

Sinonimlik cərgələrin zənginləşmə mənbələrini nəzərdən keçirərkən, evfemizmlərin rolunu qeyd etməmək olmaz. Evfemizmlərin dildə nə kimi əhəmiyyətə malik olduqlarını nəzərdən keçirsək görürük ki, onlar ingilis dilində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sözlər qrupudur. Belə ki, evfemizmlər dilin lüğət tərkibində xüsusi pillədə dayanaraq dildə bəzi xoşagəlməz sözləri işlətməmək məqsədilə istifadə olunaraq dildə olan bu sözləri onların qarşılıqları ilə əvəz edirlər.

Başqa sözlə desək, dildə olan daha kobud, nəzakətsiz, yersiz sözlərin əvəzinə onların sinonimləri olan və daha ədəbli, xoşagəlməz sözlərin işlədilməsinə evfemizm adını vermək olar. Məsələn, ingilis dilində olan “drunk” (içkili) sözü elə də xoş səslənmədiyinə görə onun evfemizm kimi işlənə bilən “merry” sözü ilə əvəz edilməsi daha məqsədəuyğun hesab olunur. Bundan başqa bəzən hətta evfemizmlər olaraq təkcə sadə sözlər deyil, söz birləşmələri də işlənilir ki, bu da dilə xüsusi ahəngdarlıq gətirməklə yanaşı nitqi daha da gözəlləşdirir, yersiz, nəzakətsiz sözlərin işlədilməsinin də qarşısı alınmış olur.

Arnold qeyd etmişdir ki, təkcə ingilis dilində deyil, demək olar ki müasir dillərin hamısında evfemizmlərin sinonimliyinin mənbəyi kimi göstərilməsi halına rast gəlmək olar, ümumiyyətlə evfemizmlərin dildə işlədilməsi həmin dilin zənginliyindən xəbər vermiş olur. [2, s. 207] Müasir ingilis dilində gündəlik işlənən və təhqiredici xüsusiyyətə malik olmayan bəzi sözlər də bir çox situasiyalarda məhz evfemizmlərlə əvəz olunurlar. Bunu aşağıdakı misaldan görmək olar

Məsələn: die – to be no more – be gone – lose one’s life – breathe one’s last – join the silent majority – go the way of all flesh – pass away – be gathered to one’s fathers (ölmək)

Göründüyü kimi, “to die” (ölmək) fəlinin əvəzinə nitqin daha nəzakətli səslənməsinə imkan yaratmış çoxlu sayda evfemizmlər işlətmək mümkündür. Qədim ədəbiyyatlardan da məlum olduğu kimi, qədim dövrlərdən indiki zamana qədər Allah adının işlədilməsi çox zaman məhdud olmuşdur.

Belə ki, hələ qədim dövrlərdə kilsə tərəfindən yerli əhaliyə “God” sözünün işlədilməsi qadağan edilmişdir, hətta bəzi hallarda kilsə nümayəndələri bunun günah olduğunu da bildirirdilər. Ona görə də məhz “God” sözünü işlətməmək üçün onu digər sözlərlə əvəz etmək məcburiyyəti meydana çıxmışdı. İndiki dövrdə də bu sözün əvəzinə onun qarşılığının işlənməsi halları heç də az deyil. İlk olaraq bu söz “God” sözünə daha yaxın olan “Goodness” sözü ilə əvəz olunmağa başladı. Ümumiyyətlə, “God” sözünün evfemistik sinonimləri kimi işlənən sözlər əsasən bunlardır:

For goodness sake! Goodness gracious! By Love! Good Lord! By Gum! və s.

Oxşar halı biz “devil”, yəni şeytan sözündə də müşahidə edə bilərik. Belə ki, “God” sözündə olduğu kimi, “Devil” sözünün də işlədilməsinə çox az hallarda rast gəlmək olar. Bu sözün əvəzinə isə əsasən, onun sinonimləri olan evfemizmlər, məsələn, “deuce”, “Old Nick” və s. işlənilir.

Ədəbiyyat

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1963, 208 с.
2. Arnold I.V. English word. М.: Высшая школа, 1986, 276 p.
3. Виллюман В.Г. Английская синонимика. Москва, 1980, 128 с.
4. G.B. Antrushina, O.V. Afanasyeva, N.N. Morozova. English lexicology. Москва, Высшая школа, 1988, 264 с.
5. Koonin A. English lexicology. M. Book publishing house, 1940, 160 p.
6. Локшина С.М. Краткий словарь иностранных слов. Москва, Русский язык, 1988
7. R.S. Ginzburg. A course in Modern English Lexicology. М.: 1979, 276 p.
8. Webster's New Dictionary of Synonyms. – New York: C. Merriam Co., 2006, 678 p.

M. Abdullayeva

The basic sources of enrichment of synonymous rows in English

Summary

There are various opinions on the sources of synonymous rows in English. The sources of synonyms in the synonymic range have been evaluated differently in different literature. We can mention that linguists have come to appreciate it from different perspectives.

The richer the range of synonyms in the language, the greater the vocabulary of the language. Because of the large number of synonyms in the tongue, the language is of particular colour. However, the majority of synonyms in the language also help to develop the language. It should be noted that among the synonyms there are also those who have almost the same semantic meaning. But only in some specific linguistic situations they can replace one another.

This article focuses mainly on how synonyms in English can be upgraded.

At the same time it deals with the sources that are of greater importance in enriching synonyms. Synonyms can be combined in a language into a specific group.

Otherwise these groups are called synonymous rows. The words in these rows are different from one another by their specific characteristics. Therefore, they have different distinctive features.

That is why the richer the synonymous rows, the wider their boundaries, the richer the language.

Key words: synonymous rows, wordbuilding, sources of enrichment, examples, origin

М.Абдуллаева

**Основные источники обогащения синонимических рядов
в английском языке**

Резюме

Существуют различные мнения об источниках синонимических рядов в английском языке. Источники синонимов в синонимическом диапазоне были по-разному оценены в разных литературных источниках. Источники, которые привлекают наибольшее внимание, вызывают интерес у лингвистов.

Они пришли к выводу, что они оценивают это с разных точек зрения. Чем шире диапазон синонимов в языке, тем больше словарный запас языка. Из-за большого количества синонимов в языке, язык имеет особый цвет. А так же большинство синонимов в языке также помогают развивать язык. Следует отметить, что среди синонимов есть те, которые имеют почти одинаковое семантическое значение. Но только в некоторых конкретных языковых ситуациях они могут заменить друг друга. Синонимы могут объединяться в языке в определенную группу, иначе называемую в синонимический ряд.

В этой статье основное внимание уделяется тому, как можно обогащать синонимы на английском языке. А так же отмечается какие источники имеют большее значение для обогащения синонимов. Как мы знаем, слова в синонимах отличаются друг от друга по своим специфическими характеристиками. В то же время они имеют разные отличительные признаки, отличающие их от других. Поэтому чем богаче синонимические ряды, тем шире их границы, тем богаче и язык.

Ключевые слова: синонимические ряды, словообразование, источники обогащения, примеры, происхождение

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 21.06.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 16.07.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru **Sevinc Səlimova** tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.